

עשור להשתלטות חמאס על עזה: נקודת המבט המצרית

אופיר וינטר ובר לופו

השתלטות חמאס על עזה ביוני 2007 יצרה מציאות חדשה בגבולה הצפוני של מצרים – הגבול היחידי של הרצועה שאינו בשליטת ישראל, והשליכה לאורך העשור החולף על שורה של אינטרסים מצריים – ביטחוניים, מדיניים, כלכליים וציבוריים. האינטרסים המצריים הנדונים התפתחו והשתנו לאורך התקופה בהתאם לתמורות האזוריות ולאוריינטציות המתחלפות של שלושת הנשיאים ששלטו במצרים במהלכה – חוסני מובארכ, מוחמד מורסי ועבד אל-פתאח א-סיסי. מאמר זה סוקר את התהליך שעברה מצרים ביחס לעזה לאורך העשור, אשר הוביל את קהיר להגביר את מעורבותה במאמצי הפיוס הפנים-פלסטיניים, לגבש הבנות ביטחוניות וכלכליות מול חמאס ולחתור למניעת הסלמה אלימה בין חמאס לישראל.

ההיבט הביטחוני: הפיכת מנהרות ההברחה בין עזה לסיני מ"בעיה ישראלית" לאיום מרכזי על הביטחון הלאומי המצרי

השתלטות חמאס על רצועת עזה הציבה מראשיתה איומים חדשים ורב-ממדיים על הביטחון הלאומי המצרי, ואלה התחדדו ביתר שאת בתקופת שלטונו של עבד אל-פתאח א-סיסי, על רקע מאבקו בתנועת 'האחים המוסלמים' במצרים ובשלוחת 'המדינה האסלאמית' בחצי-האי סיני. האיום העזתי המתגבר נבע מהפיכת הרצועה לבסיס טרור המקרין על היציבות הביטחונית במצרים בכלל ובסיני בפרט, נוכח הקשרים הענפים שהתפתחו בין חמאס לגורמים סלפיים-ג'האדיסטיים בחצי האי. במוקד המתיחות הביטחונית בין מצרים לחמאס עמדו מערך מנהרות ההברחה בגבול עזה-סיני שחתר תחת הריבונות המצרית, החיכוכים בין כוחות הצבא המצרי לאנשי חמאס במעבר הגבול בין מצרים לעזה ברפיח והחשש המצרי מהשימוש של חמאס או של גורמים סלפיים-ג'האדיסטיים בסיני כבסיס חלופי או נוסף למאבק הצבאי בישראל.

כבר בשלהי תקופת נשיאותו של מובארכ הרכיב חמאס באורח ניכר את מערך מנהרות ההברחה בין עזה לסיני, ואלו שימשו בין היתר להברחת אמצעי לחימה ובכללם רקטות, טילים וחומרי נפץ. לצורך הפעלת מערך זה גייס חמאס מבריחים מקרב האוכלוסייה הבדואית בסיני, אשר התגלתה ככר נוח לגיוס עקב המחסור של התושבים המקומיים בחצי האי בהזדמנויות תעסוקה נאותות, ובשל כעסם על הזנחתם מצד המשטר המרכזי בקהיר. מובארכ שיתף פעולה עם ישראל בסגר על עזה, אך נמנע מהשקעת מלוא המשאבים שנדרשו לבלימת ההברחות התת־קרקעיות, הן בשל היעדר פתרונות טכנולוגיים והן מחשש לדרדור היחסים עם חמאס. בשנים 2009–2010 – על רקע לחצים אמריקאיים וישראליים ונוכח התגברות המתרחות בין קהיר לעזה – גברו מאמציה של מצרים בנושא. בין היתר נבנה קיר פלדה תת־קרקעי לאורך ציר פילדלפי, אלא שהשפעתו הייתה מועטה.¹

לאחר מהפכת ה־25 בינואר 2011 הפך מערך ההברחות הבלתי מבוקר בין עזה לסיני מבעיה ישראלית בעיקרה לבעיה לאומית מצרית. זאת, על רקע ריבוי הפגיעות בחיילים המצרים בסיני והכרסום המעמיק בריבונות צבא מצרים וביציבות הביטחונית בחצי־האי. ההחמרה נבעה גם מהתמוטטות הצבא הלובי, אשר הביאה להתגברות ההברחות לעזה של נשק שנלקח ממחסניו. מתקפת הטרור בכביש 12 שיצאה מגבול מצרים באוגוסט 2011 – ואשר ההנחיה לבצעה יוחסה על ידי ישראל לוועדות ההתנגדות העממית בעזה – המחישה את הפיכת סיני לסכנה ביטחונית משותפת למצרים ולישראל, את הסיכון שמגלם קשר הטרור סיני־עזה ליחסי המדינות ואת הצורך הגובר בשיתוף פעולה צבאי ביניהן בהכלתו.

עדות לאינטרס המצרי־ישראלי ההדדי בתיאום לצורך התמודדות עם האיום העזתי הומחש בכך שדווקא בעת שלטון הנשיא מורסי, איש האחים המוסלמים, אשר ייצג תנועה העוינת בבסיסה את השלום עם ישראל, גבר המאבק המצרי במנהרות ההברחה והתהדק שיתוף הפעולה הביטחוני בין מצרים לישראל מול קבוצות הטרור הג'האדיסטיות בסיני. הפיגוע הקשה שיצא מעזה באוגוסט 2012 ואשר גבה את חייהם של 16 חיילים מצרים אילץ את מורסי – בלחץ הצבא והציבור – לחדש את המגבלות על פתיחת מעבר רפיח. בעקבות התקרית, עשרות מנהרות הברחה נאטמו או הוצפו במי בויב, וחמאס שב והאשים את מצרים בהשתתפות במצור על עזה.

הדחת מורסי ועליית משטר א־סיסי העלו את מפלס העוינות בין מצרים לחמאס בדרגה נוספת, נוכח העמקת השסע האידאולוגי בין הצדדים והסלמת המצב הביטחוני בסיני. במקביל נרשמה תנופה בפעילות הסלפית־ג'האדיסטית בסיני, כאשר בנובמבר 2014 הצהיר ארגון 'אנצאר בית אל־מקדס' על הקמת 'מחוז סיני' הנשבע אמונים ל'מדינה האסלאמית'. משטר א־סיסי האשים במישרין את חמאס בסיוע לכמה מן הפיגועים שהתבצעו נגד כוחות הצבא המצרי בסיני, כאשר נקודת השבר החמורה

ביותר ביחסי הצדדים התרחשה לאחר ההתנקשות בתובע הכללי של מצרים, הישאם ברכאת, ביולי 2015. לטענת שירותי הביטחון המצריים, רוצחיו אומנו בעזה בהכנת מכוניות תופת. על רקע זה התריעה מצרים בפני חמאס שעליו לתקן את מדיניותו, ולא – מצרים תקדם נגד הארגון סנקציות במצרים ובעולם הערבי, ביניהן הגדרתו כארגון טרור. האיומים המצריים לוו במסע תקשורתי שנועד להשחיר את תדמית חמאס, שהחל מתואר בעיתונות המצרית כ"זרוע הצבאית" של האחים המוסלמים במצרים וכארגון שמתהדר לשווא בנוצות של תנועת התנגדות פלסטינית לכיבוש הישראלי.²

הלחץ המצרי על חמאס נשא בהדרגה פרי. במארס 2016 הגיעה משלחת ביטחונית של חמאס לביקור במצרים. במהלך הדיונים התנתה קהיר את שיפור היחסים עם הארגון ובעיקר את פתיחת מעבר רפיח בשורה של דרישות ביטחוניות ומדיניות, ביניהן: בלימת מעבר נשק וטרוריסטים דרך מנהרות ההברחה; הסגרת מבוקשים למצרים; התנתקות רשמית של חמאס מהאחים המוסלמים והתקרבות לציר הסוני המתון על חשבון הציר השיעי בהובלת איראן, והציר האסלאמיסטי בהובלת טורקיה וקטר. בעקבות השיחות וכאיתות חיובי תגבר חמאס באפריל 2016 את אבטחת הגבול עם מצרים.³ שיפור נוסף ביחסי הצדדים נרשם לאורך שנת 2017, בעקבות ביקוריהן של משלחות מדיניות וביטחוניות נפרדות ומשולבות של חמאס בקהיר, בניסיון לגבש הבנות נרחבות יותר. כל זאת במקביל להידרדרות ביחסי חמאס עם 'מחוז סיני', על רקע מעצם של מאות פעילים סלפים-ג'האדיסטים ברצועת עזה והטלת מגבלות הדדיות מצד חמאס והג'האדיסטים על השימוש במנהרות ההברחה.⁴

המודיעין הכללי המצרי וחמאס הגיעו בשיחות שקיימו ביוני-ספטמבר 2017 למתווה הבנות שעיקרו שיתוף פעולה של חמאס במאבק נגד 'מחוז סיני', בתמורה להקלת הסגר המצרי על עזה. ברקע לגיבוש ההבנות בין הצדדים פרסם חמאס במאי את "מסמך העקרונות והמדיניות הכללית", שממנו הושמטה הזיקה בין חמאס לאחים המוסלמים (כפי שהיא מופיעה באמנת חמאס המקורית), והובעה התחייבות להפסקת ההתערבות בענייניה הפנימיים של מצרים.⁵ במישור המעשי, כחלק מחיזוק הביטחון לאורך גבול עזה-מצרים החל חמאס ביוני בהקמת אזור חיץ באורך 12 קילומטרים ובעומק מאה מטרים, ובהצבת מצלמות ומגדלי פיקוח. משרד הפנים העזתי מסר כי אזור החיץ יהפוך לשטח צבאי סגור, ויקל את בקרת הגבול ואת סיכול ההסתננויות של מבוקשים.⁶ חמאס גם סיפק למצרים מידע על הקשרים בין פעילים בעזה ובסיני. במקביל לצעדים אלה החלה מצרים למכור חשמל וסולר להפעלת תחנת הכוח ברצועה, ומנעה את החמרת המשבר ההומניטרי עקב החלטת הרשות הפלסטינית לצמצם את העברת החשמל לעזה. במסגרת שיחות שקיימו הצדדים בקהיר בספטמבר דווח כי מצרים הסכימה למינוי נציג קבוע של חמאס בקהיר, וכי היא נערכת לפתיחה הדרגתית של מעבר רפיח לתנועה סדירה של אנשים וסחורות.⁷ המימוש בפועל עודנו מותנה

בטיב שיתוף הפעולה של חמאס במאבק במנהרות ההברחה ובארגון 'מחוז סיני', וכן ביישום ההסכמות שהושגו במסגרת הסכם הפיוס שנחתם באוקטובר 2017 בין פת"ח לחמאס, בתיווך קהיר, בדבר העברת מעבר רפיח לשליטת ממשלת ההסכמה הפלסטינית.

ההיבט הכלכלי: האוכלוסייה הבדואית כמפתח לייצוב המציאות הביטחונית בסיני

מערך מנהרות ההברחה המפותח שהקים חמאס לאחר השתלטותו על עזה, ואשר הפך בהדרגה לאיום משמעותי על הביטחון הלאומי המצרי, לא יכול היה להתקיים ולשגשג ללא שיתוף הפעולה מצד האוכלוסייה הבדואית מעברו המצרי של הגבול. מסיבה זו החל הטיפול באוכלוסייה זו להיתפס בהדרגה במצרים כמפתח לייצוב המצב הביטחוני בסיני.

בעוד מובארכ הפנה תקציבים דלים לטובת הבדואים החיים בסיני (מספרם נאמד ב-2013 בכ-600 אלף), הרי ההתערערות שחלה במצב הביטחוני לאחר נפילתו הבהירה למשטר המרכזי בקהיר כי תוכנית כוללת לפיתוח הכלכלה בחצי-האי מהווה מפתח לשיקום הביטחון הלאומי הכולל של מצרים. במסגרת זו גיבשה ממשלת המעבר המצרית עוד ב-2012 סל צעדים לרווחת תושבי סיני דוגמת ביטול חובות, חיבור למקורות מים, הקמת אוניברסיטה והקלת ההיתרים לרכישת קרקעות.⁸ לאחר נפילת מורסי, א-סיסי הכיר גם הוא בצורך במענה למצוקה הכלכלית-ביטחונית בסיני. מאז 2015 הגביר המשטר את ההשקעות בפיתוח סיני על מנת להשיב לעצמו את נאמנותם של השבטים הבדואים, ולהשיג את שיתוף הפעולה החיוני מצידם במאבק בטרור בחצי האי.⁹

יתרה מכך, מנקודת מבט כלכלית, אי-הסדרת הסחר החוקי בין מצרים לעזה מנעה את מיצוי הפוטנציאל שהיה טמון בפיתוח יחסי גומלין לגיטימיים בין האוכלוסייה המצרית והפלסטינית. מימי מובארכ ואילך השתתפה מצרים בסגר על עזה משיקולים פוליטיים, בראשם החלשת שלטון חמאס והחשש משאיפתה של ישראל לגלגל את האחריות על ניהול החיים בעזה לפתחה של מצרים. אולם, להיעדר הפיקוח המצרי על הסחורות הנמכרות לעזה דרך המנהרות היה מחיר כלכלי: ראשית, הברחת מוצרי יסוד מסובסדים דוגמת דלק ותרופות על חשבון קופת המדינה המצרית; שנית, ויתור על סחר חוקי ונטול עמלות הברחה, שממנו יכלו להרוויח כל הצדדים המעורבים. ההבנות שאליהן הגיעו מצרים וחמאס לאורך 2017 העידו על פתיחות מצרית גוברת להסדרת קשרי סחר חליפין עם עזה, באמצעות הקמת אזורי תעשייה וסחר.¹⁰ ואכן, הצדדים הגיעו באוגוסט להסכמות על הקמת אזור סחר חופשי.¹¹ מכון מחקר מצרי העריך כי אזור כזה עשוי לתת מענה למצוקות הכלכליות של התושבים בעזה ובסיני, ולספק למצרים הכנסות הנאמדות ב-2.5 מיליארד דולר בשנה.¹²

היבטים מדיניים: השלום עם ישראל והתפקיד המצרי בתהליך השלום וברצועת עזה

השתלטות חמאס על רצועת עזה אתגרה לאורך העשור שלושה אינטרסים מדיניים אסטרטגיים של מצרים – השלום עם ישראל, קידום תהליך השלום הישראלי-פלסטיני והמעמד ההגמוני של מצרים ברצועת עזה אל מול שחקנים אזוריים מתחרים. להלן פירוט הדברים:

שמירת יחסי השלום עם ישראל: חרף התהפוכות וחילופי הנשיאים שעברו על מצרים בעשור החולף, השלום עם ישראל לא איבד ממעמדו כנכס אסטרטגי בעל חשיבות עליונה. ואולם, הידרדרות המצב הביטחוני בסיני מאז ינואר 2011, אשר נגרמה בין היתר כתוצאה משיתוף הפעולה הצבאי הגובר בין חמאס לגורמים סלפיים-ג'האדיסטיים בחצי-האי, יצרה איום חדש בגבול המשותף בין המדינות, והעלתה סימני שאלה לגבי תוקפו של הסכם הפירוז שנקבע בחוזה השלום בין מצרים לישראל. מציאות זו הביאה את המדינות לבחון מחדש את המגבלות שנקבעו בנספח הביטחוני בחוזה השלום. ואומנם, האינטרסים המשותפים והאמון בין הדרגים הביטחוניים והמדיניים בשתי המדינות יצרו קרקע להתגמשות ישראלית ולעדכון בפועל של הסכם הפירוז, דרך כניסה מוסכמת של כוחות צבא מצריים משמעותיים לחצי-האי סיני.¹³

קידום תהליך השלום הישראלי-פלסטיני: השתלטות חמאס על רצועת עזה יצרה מכשול חדש ומשמעותי בפני הסדר מדיני בין ישראל לפלסטינים, אשר קידומו נחשב אינטרס לאומי מצרי לאורך העשורים האחרונים. בניגוד לפת"ח, חמאס סירב בעקביות להכיר בישראל ובהסכמים הקודמים שנחתמו עמה, ולהתנער מדרך האלימות ומהיעד האסטרטגי של חיסול ישראל.¹⁴ מובארכ ראה קושי בהנעת התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, כל עוד חמאס שולט ברצועת עזה. הוא פעל להשבת שלטון פתח לעזה, הן באמצעות השתתפות מצרית בסגר על הרצועה והתניית פתיחתו של מעבר רפיח בשיקום ההגמוניה של תנועת פת"ח, והן דרך ניסיונות לקידום הסכמי פיוס בין פתח לחמאס שתכליתם כינון ממשלת אחדות פלסטינית, אשר תוכל לייצג את כלל הפלסטינים בשיחות השלום.¹⁵

תקופת שלטונו הקצרה של מורסי התאפיינה בהושטת יד אל חמאס, אשר באה לידי ביטוי במחווות של הכרה בשלטון חמאס בעזה דוגמת פתיחת מעבר רפיח לביקורים מטעם נציגים רשמיים של מצרים ושל מדינות ערביות ואסלאמיות ברצועה, ובהקלות בפתיחת מעבר רפיח.¹⁶ לעומתו, הנשיא א-סיסי פעל לאורך מרבית תקופת שלטונו להידוק הסגר על רצועת עזה, תוך הפעלת לחצים לאיחוד השורות בקרב הפלסטינים, וזאת מתוך ראייתו בחידוש תהליך השלום הישראלי-פלסטיני תנאי הכרחי למאבק בקיצוניות ולהשגת יציבות אזורית.¹⁷

ואולם, בשלהי 2016 התגלע משבר יחסים בין קהיר לרמאללה עקב התחממות יחסיה של הרשות הפלסטינית עם קטר וטורקיה, וחוסר נכונותו של מחמוד עבאס לשלב את מוחמד דחלאן, המקורב למצרים, בהנהגת אש"ף. בעוד עבאס הדיח את דחלאן מפת"ח באמצע 2011 בעקבות ביקורת ציבורית שהאחרון השמיע על מנהיגותו, הרי מצרים ראתה בו יורש אפשרי ליו"ר הרשות הפלסטינית ויחלה לשובו לזירה הפוליטית הפלסטינית.¹⁸ על רקע משבר זה, מצרים לא הזמינה באוקטובר ובנובמבר 2016 נציגים של פתח לשתי ועידות, פוליטית וכלכלית, שערכה בעיירת הנופש עין אל-סוח'נה, בעוד הנציגים הפלסטינים שהשתתפו בהן נמנו ברובם עם מחנהו העזתי של דחלאן.¹⁹ ברית האינטרסים בין חמאס לדחלאן כנגד שלטונו של אבו-מאזן שימשה בסיס להתחממות היחסים בין מצרים לחמאס. התחממות זו באה לידי ביטוי בניצנים של הכרה מצרית בפועל בממשל חמאס בעזה, ייתכן שמתוך השלמה פרגמטית עם ריבונותה ברצועה והקושי בהשגת הפיוס הפנים-פלסטיני,²⁰ ואולי מתוך תקווה שהתנועה תיאות להגמיש בעתיד את עמדותיה בנושא האחדות הפלסטינית, לאור תלותה העמוקה במצרים וחולשת משענותיה האזוריות האחרות.²¹

פריצת דרך במאמצי התיווך המצריים בין עזה לרמאללה נרשמה בספטמבר 2017, כאשר קהיר הצליחה לכפות על חמאס ופת"ח ניסיון נוסף לשים קץ לפילוג הפלסטיני בן עשר השנים, אשר הסתיים באוקטובר בחתימת הסכם פיוס המהווה פתח להסכמות רחבות יותר בין הצדדים.²² בעקבות דרישות מצרים הודיע חמאס על פירוק הוועדה המנהלית שהקים וקרא לממשלת האחדות הפלסטינית היושבת ברמאללה למלא מחדש את תפקידיה ברצועה. כן הביע חמאס הסכמה לקיום בחירות כלליות ולחידוש הדיאלוג עם פת"ח סביב יישום 'הסכם קהיר' שנחתם בין הצדדים במאי 2011. פת"ח מצידו בירך על הודעת חמאס והודה למצרים על מאמציה.²³ היומון הממסדי המצרי 'אל-אחראם' הביע תקווה כי הפיוס הפלסטיני ישמש בסיס להשגת הסדר קבע בין הרשות הפלסטינית לישראל, שבמסגרתו תקום מדינה פלסטינית עצמאית שבירתה ירושלים.²⁴

הבטחת ההגמוניה המצרית ברצועת עזה: איראן, ואחריה טורקיה וקטר, ראו בהשתלטות חמאס על רצועת עזה פתח לחיזוק השפעתן, בין היתר על חשבונה של מצרים. מאבקי ההגמוניה בין מצרים לבין מדינות אלו היו חלק מהמאבקים האזוריים הרחבים יותר שהתנהלו לאורך העשור האחרון בין "הציר הסוני הפרגמטי", שמצרים נחשבה לאחת ממנהיגותיו בימי מובארכ, כמו גם עתה, לבין שני צירים מתחרים – "הציר השיעי" בהובלת איראן והציר האסלאמיסטי המזוהה עם האחים המוסלמים, ובמידת-מה גם עם טורקיה וקטר.²⁵

המאבק על ההגמוניה המצרית בעזה ידע כמה שלבים. בתקופת מובארכ התמקדה מצרים בסגר על הרצועה, במגמה לבנות מנופי לחץ על חמאס. בשלהי כהונתו היא

גם הגבירה את המאבק התת־קרקעי בהברחות אמצעי לחימה איראניים וביציאת פעילי חמאס לאימונים באיראן.²⁶ מורסי, לעומת מובארכ, אפשר דריסת רגל למדינות הנמנות עם הציר השיעי והציר האסלאמיסטי ברצועת עזה, והקל עליהן את חיזוק השפעתן.²⁷ נפילת שלטון האחים המוסלמים ועליית א־סיסי השיבו את הגלגל לאחור, והביאו להידוק החנק המצרי של הרצועה על ידי מדיניות של סגר ומאבק תקיף ונחוש יותר מאשר בעבר במנהרות ההברחה. מנופי הלחץ ההדדיים הניבו ב־2017 הבנות בין מצרים לחמאס, המותנות בהתרחקות חמאס מהאחים המוסלמים במצרים ומהצירים האזוריים המתחרים למצרים.²⁸ נראה כי דרך הבנות אלו, ובגיבוי הסכם הפיוס בין פת"ח לחמאס, מקווה קהיר לעגן את מעמדה כגורם האזורי ההגמוני ברצועת עזה, אשר מסוגל להביא לאיחוד השורות בקרב הפלסטינים ולהכשיר את הקרקע לחידוש תהליך השלום. בראייתה של מצרים, מוטב להגיע להבנות הדדיות עם חמאס מאשר לנהל נגדו מאבק סכום אפס שעלול לדחוף אותו לחיקן של יריבות אזוריות, ולקבע את תפקידו כגורם חתרני התומך ב'אחים המוסלמים' במצרים ומהווה מכשול להסדר מדיני עם ישראל.

ההיבט הציבורי – דילמת הסולידריות עם הפלסטינים בעזה

הסגר הישראלי המתמשך על עזה ושלוש המערכות הצבאיות האינטנסיביות שהתנהלו בין ישראל לחמאס בשנים 2008–2014 גררו את המשטרים המתחלפים בקהיר לתמרון זהיר בין הפגנת סולידריות עם מצוקת הפלסטינים ומתיחת ביקורת על ישראל מצד אחד, לבין ההסתייגות מהדרך האלימה של חמאס והרצון בהמשך טיפוח קשרי השלום המדיניים והביטחוניים האסטרטגיים עם ישראל מהצד האחר.²⁹

שניות זו באה לידי ביטוי ברטוריקה שאימץ משטר מובארכ, אשר גינה את השתלטות חמאס על רצועת עזה, דרש ממנו לכבד את ההסכמים בין הרשות הפלסטינית לישראל³⁰ ואף הטיל עליו את האחריות לפרוץ מבצע 'עופרת יצוקה'. בד בבד הוא הוקיע את פעולות ישראל נגד חמאס, כדי שלא ייראה כמשתף פעולה עם ישראל.³¹ מורסי הגביר את ביטויי הסולידריות כלפי הפלסטינים בעזה, ואף השיב את השגריר המצרי מתל אביב לקהיר בנובמבר 2012 במחאה על מבצע 'עמוד ענן', אך במישור המעשי נמנע גם הוא מתמיכה אקטיבית בחמאס באופן שעלול היה להעמיד בסכנה את הסכם השלום עם ישראל.³² משטר א־סיסי נקלע גם הוא ואף ביתר שאת להתחבטות בין העוינות כלפי חמאס, בהיותו תנועה־בת של האחים המוסלמים, לבין הסולידריות המצרית המסורתית עם הפלסטינים. דילמה זו הגיעה לשיאה בתקופת מבצע 'צוק איתן', אז האשים חמאס את "שלטון ההפיכה" המצרי בקשירת קשר עם ישראל כדי לכפות על התנועה הסכם כניעה.³³ מצרים, בתגובה, הטילה על חמאס את עיקר האחריות ל"תוקפנות הישראלית", והאשימה אותו בהעדפת חזון הח'ליפות האסלאמית על פני

האינטרס של העם הפלסטיני.³⁴ הטון הביקורתי רוכך משהסכים חמאס לקבל את התיווך המצרי במשבר במקום את התיווך הטורקי-קטרי.³⁵ שיפור היחסים בין מצרים לחמאס לאורך 2017 עשוי לחלץ את מצרים מהקושי הציבורי הפנימי והכלל-ערבי הכרוך בהתנגחויות עם חמאס והפלסטינים בעזה. הסדרת מנגנון הפתיחה של מעבר רפיח תשמוט את הקרקע מתחת לרגליהם של אלה המאשימים את מצרים בשיתוף פעולה עם ישראל במצור על עזה, ובהפניית גב למצוקות ההומניטריות של הפלסטינים ברצועה.³⁶

סיכום

בחלוף עשור להשתלטות חמאס על עזה ניכר כי מצרים השכילה להתאים את עצמה למציאות זו: מצד אחד, היא מכירה בחמאס כגורם הכוח הדומיננטי השולט ברצועה ומהווה בה כתובת עיקרית; מצד שני, היא מפעילה מול חמאס מנופי השפעה יעילים הכוללים מקלות וגזרים, במטרה לקדם באופן ריאליסטי אינטרסים ביטחוניים, פוליטיים וכלכליים החיוניים לה. מצרים מחשיבה את חמאס כשותף הכרחי במיגור הטרור בסיני, רואה בסיום הפילוג הפלסטיני אינטרס לאומי מצרי והזדמנות להעצמת תפקידה האזורי ובוחרת בעין יפה את האפשרות להידוק קשרי הכלכלה בין עזה לסיני. בד בבד, היא אינה משלה את עצמה שחמאס שינה את תפיסת עולמו, והיא ספקנית כלפי כוונותיו ומעשיו. מדיניותה מושתתת על הציפייה שהתלות בפתיחת מעבר רפיח, החולשה במערכת הערבית והבינלאומית והמצוקות ההומניטריות הגוברות בעזה יאלצו את חמאס להעדיף שיקולים פרגמטיים על פני שיקולים אידיאולוגיים, ולקיים עם קהיר הבנות ההולמות את נסיבות השעה. מימוש ההבנות ושמירתן ידרוש שיתוף פעולה מצד הרשות הפלסטינית וישראל, לצד נכונות מתמשכת של כל הצדדים הנוגעים בדבר לויתורים ולפשרות.

הערות

- 1 צבי מזאל, "המאבק על קיר הפלדה המצרי", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 24 בדצמבר 2009, <https://goo.gl/yQFzFS>
- 2 למשל: חמדי רזק, "שאלו את סמיר ע'טאס על חמאס", אל-מצרי אל-יום, 7 במרץ 2016, <http://www.almasryalyoum.com/news/details/906043>
- 3 מרואן מאהר, "חמאס פורסת מאות חיילים לאבטחת הגבול עם מצרים", אל-מצרי אל-יום, 21 באפריל 2016, <https://goo.gl/zV0V9I>
- 4 "מתחוות בין חמאס לדאעש סיני", המכון לחקר התקשורת במזרח התיכון (MEMRI), 27 בדצמבר 2016, <https://goo.gl/C0JYQm>
- 5 גלעד שר, לירן אופק ואופיר וינטר, "מסמך העקרונות של חמאס: היהפך כושי עורו ונמר חברבורותיו?", **עדכן אסטרטגי**, כרך 20, גיליון 2, יולי 2017, עמ' 79-80.
- 6 "חמאס מקים אזור חיץ בעומק של 100 מטר לאורך הגבולות הפלסטיניים-מצריים", אל-שרוק,

- 28 ביוני 2017, www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=28062017&id=4cebec17-5a5d-4c1d-a009-31ef554d4066
- 7 מחמד ח'יאל, "מקורות: חמאס מסרה למצרים פרטים על הקשרים בין הטרוריסטים בעזה ובסיני", **אל-שרוק**, 12 בספטמבר 2017, www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=12092017&id=ad31874f-cdce-41d6-b53d-4aca77b91034
- 8 צבי מזאל, "מצרים מתקשה לחזור ולהשתלט על סיני", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 6 במאי 2012, <https://goo.gl/i4mQjg>
- 9 Ahmed Eleiba, "New front in Sinai: Will tribes join the 'war on terrorism'?", *Ahram Online*, May 10, 2015, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/129862/Egypt/Politics-/New-front-in-Sinai-Will-tribes-join-the-war-on-ter.aspx>
- 10 סוזאן עאטף, "אזור סחר ושיפור היחסים על שולחן הדיונים עם חמאס בקהיר", **אל-מצרי אל-יום**, 24 בינואר 2017, <https://goo.gl/QFfsUU>
- 1 בינואר 2017, <https://goo.gl/iN1LeM>
- 11 Rasha Abou Jalal, "PA Worries Egyptian Aid to Hamas Prolongs Palestinian Division," *Al-Monitor*, September 4, 2017, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/09/palestine-egypt-free-trade-zone-diesel-rafah-economic-hamas.html>
- 12 מוחמד אבו-סעדה, "בין עזה למצרים: משמעויות האזור החופשי", המכון המצרי למחקרים מדיניים ואסטרטגיים, 27 בנובמבר 2016, <https://goo.gl/mBQWLz>
- 13 צבי מזאל, "סיני ממשיכה לאיים על מצרים", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 24 במאי 2013, <https://goo.gl/aumeE2>
- 14 צבי גבאי, "הסכם פתח - חמאס: הסכם נגד הטבע", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 28 באפריל 2011, <https://goo.gl/JTF6DF>
- 15 שלמה ברום, "הסכם הפיוס פתח-חמאס: מניעים ומשמעויות", **מבט על**, גיליון 253, 1 במאי 2011, [http://heb.inss.org.il/uploadimages/Import/\(FILE\)1304256376.pdf](http://heb.inss.org.il/uploadimages/Import/(FILE)1304256376.pdf)
- 16 צבי מזאל, "מצרים - חמאס: יחסים באזור האפור", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 17 במארס 2016, <https://goo.gl/5wXrtF>
- 17 שאדי עבדאללה, "אי-סיסי: המצב במזרח התיכון הוא שיקוף של הסכסוכים הבינלאומיים", **אל-אהראם**, 22 בספטמבר 2016, www.ahram.org.eg/NewsQ/552214.aspx
- 18 יוני בן-מנחם, "האם דחלאן מתכנן הפיכה נגד עבאס?", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 28 בפברואר 2017, <https://goo.gl/6CLSsm>
- 19 ב. שני, "על היריבות בין מחמוד עבאס למוחמד דחלאן סביב ירושת הנשיא הפלסטיני", ממר"י, 29 בנובמבר 2016, <https://goo.gl/3I7DKZ>
- 20 פינחס ענברי, "המתחות הגואה בין עזה לגדה", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 8 בינואר 2017, <https://goo.gl/rYPIJx>
- 21 Ahmed Fouad, "Will Cairo turn its back to Abbas?", *Al Monitor*, November 27, 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/egypt-relations-palestinian-hamas-dahlan-abbas.html>
- 22 שלמה ברום, "חתימת 'הסכם הפיוס' בקהיר - מפנה בזירה הפלסטינית?", **מבט על**, גיליון 979, 16 באוקטובר 2017, <http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2017/10/979.pdf>
- 23 "מצרים הצליחה לסיים את הפילוג הפלסטיני. חמאס קורא לממשלת האחדות להתחיל לפעול בעזה", **אל-אהראם**, 18 בספטמבר 2017, www.ahram.org.eg/NewsQ/613833.aspx
- 24 "מצרים והפיוס הפלסטיני", **אל-אהראם**, 18 בספטמבר 2017, www.ahram.org.eg/NewsQ/613913.aspx
- 25 מכון ממר"י, "מלחמת עזה 2009 - החרפת המלחמה הקרה האזורית (1)", ממר"י, 4 בפברואר

- http://www.memri.org.il/cgi-webaxy/sal/sal.pl?lang=he&ID=875141_memri&act=s ,2009
how&dbid=articles&dataid=1898
- 26 צבי מזאל, "מצרים תחת מתקפה ערבית", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 21 בינואר
https://goo.gl/B6YI5L ,2010
- 27 צבי מזאל, "מדיניות החוץ החדשה של מורסי", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, 25 בספטמבר
http://jcpa.org.il/2012/09/1162/ ,2012
- 28 יוני בן-מנחם, "ירח הדבש החדש בין מצרים לחמאס", המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה,
https://goo.gl/4JNTvh ,2017 בינואר 22
- 29 יוני בן-מנחם, "מלכודת חמאס", Arab Expert , 30 בינואר 2008 ,2008_01_01_ ,
www.arabexpert.co.il/2008_01_01_ archive.html
- 30 Carol Migdalovitz, "Israel: Background and Relations with the United states," CRS Report
for Congress, April 30, 2007, p. 20, www.dtic.mil/get-tr-doc/pdf?AD=ADA468598
- 31 בן כספית, "בין קהיר לפריז", ידיעות אחרונות, 6 בינואר 2009.
- 32 ל. לביא, "מדיניות החוץ של נשיא מצרים מוחמד מורסי: ניסיון לרצות את כל הצדדים", ממר", 23
בדצמבר 2012 ,https://goo.gl/uz4gES ; ממר", מורסי: כיבוד הסכם השלום עם ישראל בתנאים;
בדיע: ג'יהאד לשחרור פלסטין", ממר", 29 ביולי 2012 ,https://goo.gl/FYSEQF
- 33 אופיר וינטר, "מבצע צוק איתן – מלחמת ההסברה של חמאס", מבט על, גיליון 582, 31 יולי 2014,
http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=7430
- 34 ל. לביא, "צוק איתן: הקונפליקט בעמדת מצרים בין שנת חמאס לבין סולידריות עם הפלסטינים",
ממר", 25 ביולי 2014 ,https://goo.gl/xLmmGB
- 35 ל. לביא, "מצרים ו'צוק איתן' (ב'): ריכוך הטון כלפי חמאס והחרפת הטון כלפי ישראל", ממר",
14 באוגוסט 2014 ,https://goo.gl/sjka3B
- 36 שלמה ברום ואופיר וינטר, "ישראל נוכח 'הדף החדש' ביחסי מצרים-חמאס", מבט על, גיליון 898,
16 בפברואר 2017 ,http://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/sites/2/2017/02/898.pdf